

De SGP-zaak in Straatsburg

Prof.mr. R.J.B. Schutgens & mr.dr.s. J.J.J. Sillen*

EHRM 10 juli 2012, app.nr. 58369/10 (*SGP t. Nederland*)

Nadat de twee hoogste Nederlandse rechters al uitspraak hadden gedaan over de vrouwenkwestie binnen de Staatkundig Gereformeerde Partij, gaf in juli 2012 het Straatsburgse mensenrechtenhof daarover zijn oordeel.¹ De SGP-vrouwenkwestie heeft veel aandacht getrokken, zowel binnen de kring van staatsrechtbeoefenaars als bij het algemene publiek. Velen hadden dan ook naar het hier geannoteerde arrest uitgezien. Niet iedereen zal overigens te spreken zijn over het resultaat.

Hierna geven wij eerst een overzicht van de voorgeschiedenis en de juridische achtergrond van het Straatsburgse arrest, gevolgd door de kernoverwegingen van het Hof en commentaar.

Voorgeschiedenis

De SGP is sinds 1922 onafgebroken met één tot drie zetels in de Tweede Kamer vertegenwoordigd geweest. Zij is daarmee de oudste politieke partij in ons parlement. Haar standpunten zijn gebaseerd op een orthodoxe lezing van de Bijbel, voor haar het onfeilbare Woord Gods en de onwankelbare leidraad voor het landsbestuur. Het meest beruchte van de soms toch al archaische opvattingen van de SGP is haar standpunt over de rol van vrouwen in de politiek: die is er volgens de SGP namelijk niet. Uit bepaalde passages in de brieven van de apostel Paulus zou voortvloeien dat vrouwen niet horen deel te nemen aan het overheidsbestuur.² Het Beginselprogramma van de SGP verklaart het zitting nemen door vrouwen in politieke organen dan ook uitdrukkelijk in strijd met de ‘roeping

van de vrouw’.³ Tot op heden selecteerde de SGP uitsluitend mannen voor de kieslijsten die zij indient voor Kamer-, gemeenteraads- en provinciale statenverkiezingen (zie ook hierna, punt 4). Deze gang van zaken is voor sommigen – naar onze indruk overigens vaak personen van buiten de orthodox-gereformeerde kring – moeilijk te verteren. Proefprocessenfonds Clara Wichmann, dat zichzelf beschouwt als behartiger van de belangen van vrouwen in Nederland, voert al jaren een juridische strijd tegen de SGP én tegen de Staat der Nederlanden, die de SGP volgens Clara Wichmann ten onrechte haar gang laat gaan. Het voorlopige sluitstuk van die strijd was een arrest in 2010 waarin de Hoge Raad uitsprak dat de Nederlandse Staat ‘gehouden is om maatregelen te nemen die er daadwerkelijk toe leiden dat de SGP het passief kiesrecht aan vrouwen toekent en dat de Staat daarbij een maatregel moet inzetten die effectief is en tegelijkertijd de minste inbreuk maakt op de grondrechten van de (leden van de) SGP’.⁴

De SGP zag in dit arrest een ernstige aantasting van haar grondrechten en kondigde daarom meteen aan dat zij een klacht zou indienen bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg. Toenmalig minister van Justitie Donner schortte de uitvoering van het arrest van de Hoge Raad op totdat het EHRM op de klacht van de SGP zou hebben beslist (zie hierna, punt 1).⁵ Op het moment dat het EHRM zijn arrest wees, had de Staat dus nog geen maatregelen tegen de SGP genomen; het arrest van het Straatsburgse Hof ziet zuiver en alleen op de houdbaarheid van het oordeel van de Hoge Raad.

* Roel Schutgens is hoogleraar Algemene rechtswetenschap aan de Radboud Universiteit. Joost Sillen is hoofddocent staats- en bestuursrecht aan dezelfde universiteit.

1 Zie voor de Nederlandse uitspraken HR 9 april

2010, *JB* 2010, 115 (*SGP*) en ABRvS 5 december 2007, *AB* 2008, 35 (*Subsidie SGP*).

2 Apostel Paulus stelt in 1 Korinthiërs 11:3 dat de man ‘het hoofd’ is van de vrouw.

3 Zie art. 10 van het Beginselprogramma van

de SGP.

4 HR 9 april 2010, *JB* 2010, 115, r.o. 4.6.1.

5 *Kamerstukken II* 2010/11, 28 481, nr. 8.

Relevante regels en bepalingen

Grondrechten

De Hoge Raad baseerde zijn oordeel dat de Staat zou moeten ingrijpen voornamelijk op artikel 4 Gw, de artikelen 2 en 25 Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten (IVBPR) en op artikel 7 sub c van het VN-Vrouwenverdrag.

Artikel 2 IVBPR is een algemeen gebod aan staten om de mensenrechten in dat verdrag aan eenieder te garanderen zonder discriminerend onderscheid, zoals onderscheid naar geslacht. Artikel 25 IVBPR garandeert aan allen zonder onderscheid het actief en passief kiesrecht. Artikel 4 Gw heeft dezelfde strekking: het kent aan iedere Nederlander het actief en passief kiesrecht toe, behoudens bij de wet te bepalen uitzonderingen. Het VN-Vrouwenverdrag is van de genoemde bepalingen verreweg het concreetst: in artikel 7, aanhef en onder sub c, van dat verdrag 'verzekeren' de verdragspartijen 'het recht [van vrouwen] om op gelijke voet met mannen [...] deel te nemen aan niet-overheidsorganisaties en verenigingen op het gebied van het openbare en politieke leven van het land'. Het valt moeilijk te betwisten dat de SGP zo'n organisatie is. Kortom: er is een hele rits bepalingen die het argument ondersteunen dat de Staat zou moeten optreden tegen vrouwendiscriminatie door de SGP.

Er zijn daarentegen ook een aantal grondrechten die juist de gedachte ondersteunen dat de SGP met rust gelaten zou moeten worden: de vrijheid van gedachte, geweten en religie (art. 9 EVRM), de uitingsvrijheid (art. 10 EVRM) en de vrijheid van vereniging en vergadering (art. 11 EVRM). Deze casus biedt dus een klassiek voorbeeld van 'botsende grondrechten'.

Algemeen wordt aanvaard, dat het geldende recht geen vooraf bepaalde hiërarchie van grondrechten kent. Dat wil zeggen dat er geen grondrecht kan worden aangewezen dat altijd voorrang krijgt op de andere grondrechten. Bij een grondrechtenbotsing moet de rechter daarom in het concrete geval beoordelen, welk grondrecht gelet op de betrokken belangen de doorslag krijgt.

In de SGP-zaak woog de Hoge Raad de (door) beide groepen grondrechten (gediende belangen) tegen elkaar af en concludeerde dat het discriminatieverbod in deze casus de doorslag gaf. Een belangrijk argument van de Hoge Raad was daarbij, dat de discriminatie van vrouwen door de SGP zich niet afspeelt in de periferie, maar dat zij zich juist voordoet 'in het hart van de democratie': de Staten-Generaal en de andere algemeen vertegenwoordigende ambten in ons land. Een zo ernstige vorm van vrouwen-discriminatie kan volgens de Hoge Raad niet getolereerd worden.

De SGP betoogt voor het Straatsburgse Hof dat bij de afweging tussen grondrechten juist háár rechten de doorslag hadden moeten geven.

Procedurele normen

Voor een goed begrip van deze zaak zijn verder enkele procesrechtelijke normen van belang.

Krachtens artikel 34 EVRM kan iedereen die beweert 'slachtoffer' te zijn van schending van een EVRM-grondrecht door de Staat daarover klagen bij het Straatsburgse Hof.

Op grond van artikel 35 is zo'n klacht in een aantal gevallen niet-ontvankelijk.

Om te beginnen volgt niet-ontvankelijkverklaring als de klager geen 'wezenlijk nadeel heeft geleden'.⁶ Aangezien de Nederlandse overheid nog niets had gedaan om het arrest van de Hoge Raad ten uitvoer te brengen, was een legitieme vraag in hoeverre de SGP nu al 'slachtoffer' was van een schending van haar mensenrechten (art. 34 EVRM) en – in het verlengde van die vraag – of zij wel wezenlijk nadeel heeft geleden (art. 35, derde lid, aanhef en onder b EVRM). Er was haar immers nog geen strobreed in de weg gelegd.

Niet-ontvankelijkverklaring geschiedt voorts als een klacht 'kennelijk ongegrond' is (*'manifestly ill founded'*).⁷ Zoals hierna blijkt, zal de klacht van de SGP juist daarop afstuiten. Deze vorm van niet-ontvankelijkverklaring vergt van het Hof echter een inhoudelijke toetsing van de klacht, zij het dat deze wat oppervlakkiger verricht kan worden dan een 'echte' inhoudelijke toetsing.

Kernoverwegingen van het Hof

67. The Court observes at the outset that no action has so far been taken to compel the applicant party actually to admit women candidates to the extent, if any, that it did not do so before; in fact, the respondent Government have made public their decision to refrain from taking any such action. The question is therefore legitimate whether the applicant party can, at the present time, be considered a 'victim' of the violations which it alleges. However, the Court sees no need to address it as the application is in any event inadmissible on other grounds.

68. The Court will proceed on the assumption that there has been an 'interference' with the SGP's rights under the above-mentioned substantive provisions of the Convention and that this interference was 'prescribed by law'. It will also assume that the interference pursued, at least, the legitimate aim (which appears in all three Articles) of protecting 'the rights of others'.

69. In the very Preamble of the Convention, the importance of democracy is expressed in the following terms:

'The Governments signatory hereto ...

Reaffirming their profound belief in those fundamental freedoms which are the foundation of justice and peace in the world and are best maintained on the one hand by an effective political democracy and on the other by a common understanding and observance of the human rights on which they depend; ...'

70. As the Court has stated many times in its case-law, not only is democracy a fundamental feature of the European public order but the Convention was designed to promote and maintain the ideals and values of a democratic society. Democracy, the Court has stressed, is the only political model contemplated in the Convention and the only one compatible with it. By virtue of the wording of the second paragraph of Article 11, and likewise of Articles 8, 9 and 10 of the Convention, the only necessity capable of justifying an interference with any of the rights enshrined in those Articles is one that may claim to spring from a 'democratic society' (...).

6 Art. 35, derde lid, aanhef en onder b, EVRM.

7 Art. 35, derde lid, aanhef en onder a, EVRM.

71. The Court has also held that a political party may, under the Convention, pursue its political aims on two conditions: firstly, the means used to those ends must be legal and democratic; secondly, the changes proposed must themselves be compatible with fundamental democratic principles (see *Refah Partisi and Others*, cited above, § 98). Provided that it satisfies these conditions, a political party animated by the moral values imposed by a religion cannot be regarded as intrinsically inimical to the fundamental principles of democracy, as set forth in the Convention (*Refah Partisi and Others*, § 100).

72. Turning to the present matter, the Court reiterates that the advancement of the equality of the sexes is today a major goal in the member States of the Council of Europe. This means that very weighty reasons would have to be advanced before a difference of treatment on the ground of sex could be regarded as compatible with the Convention (...).

73. Moreover, the Court has held that nowadays the advancement of the equality of the sexes in the member States of the Council of Europe prevents the State from lending its support to views of the man's role as primordial and the woman's as secondary (see, *mutatis mutandis*, *Ünal Tekeli*, cited above, § 63, and *Konstantin Markin*, cited above, *ibidem*).

74. In addition to the case-law cited above, the Court finds the following Articles relevant to the case:

Article 14

'The enjoyment of the rights and freedoms set forth in [the] Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.'

Article 3 of Protocol No. 1

'The High Contracting Parties undertake to hold free elections at reasonable intervals by secret ballot, under conditions which will ensure the free expression of the opinion of the people in the choice of the legislature.'

75. No woman has expressed the wish to stand for election as a candidate for the applicant party. However, the Court does not consider that decisive.

76. The issue in the present case is the applicant party's position, restated in the present proceedings before the Court, that women should not be allowed to stand for elected office in general representative bodies of the State on its own lists of candidates. It makes little difference whether or not the denial of a fundamental political right based solely on gender is stated explicitly in the applicant party's bye-laws or in any other of the applicant party's internal documents, given that it is publicly espoused and followed in practice.

77. The Supreme Court, in paragraphs 4.5.1 to 4.5.5 of its judgment, concluded from Article 7 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women and from Articles 2 and 25 of the International Covenant on Civil and Political Rights taken together that the SGP's position is unacceptable regardless of the deeply-held religious conviction on which it is based (see paragraph 49 above). For its part, and having regard to the Preamble to the Convention and the case-law cited in paragraphs 70, 71 and 72 above, the Court takes the view that in terms of the Convention the same conclusion flows naturally from Article 3 of Protocol No. 1 taken together with Article 14.

78. That said, the Court must refrain from stating any view as to what, if anything, the respondent Government should do to put a stop to the present situation. The Court cannot dictate action in a decision on admissibility; it is, in any case, an issue well outside the scope of the present application.

79. It follows that the application is manifestly ill-founded and must be rejected in accordance with Article 35 §§ 3 (a) and 4 of the Convention. For these reasons, the Court unanimously *Declares* the application inadmissible.

Noot

Hierna volgen enkele beschouwingen over de ontvankelijkheidsbeslissing van het Hof (nr. 1), de afweging die het Hof maakt (nr. 2 en 3) en een korte blik op de reactie van de SGP (nr. 4).

1 Ontvankelijkheidsbeslissing Hof

Zoals gezegd, wordt een klacht niet in behandeling genomen als de klager geen 'slachtoffer' is van een mensenrechtenschending;⁸ heeft de klager geen wezenlijk nadeel ondervonden van de gedraging waartegen hij in het geweer komt, dan verklaart het Hof de klager niet-ontvankelijk.⁹ Beide vereisten kunnen worden gezien als verschijningsvormen van het oude adagium 'geen belang, geen actie': de rechter spreekt zich uitsluitend ten gronde uit over een rechtsvordering als de eiser daadwerkelijk een voldoende zwaarwegend belang heeft bij het door hem gevraagde rechterlijk oordeel.

Dit oude beginsel dient verschillende doelen. Om te beginnen bevordert het een doelmatig gebruik van publieke middelen. De rechterlijke macht is een kostbare organisatie en zij moet daarom slechts worden ingeschakeld voor zaken die echt 'de moeite waard zijn'. Bovendien heeft de rechter het altijd (te) druk, wat reden te meer is om hem zijn tijd niet te laten verspillen aan futilliteiten. Zuiver emotionele of zuiver principiële geschillen worden in dit verband vaak van onvoldoende gewicht geacht om inzet van de rechterlijke macht te rechtvaardigen. Daarnaast kan dit beginsel bijdragen aan de machtscheiding. In de nationale context kan het mede voorkomen, dat de rechter te snel in het vaarwater van de wetgever verzeild raakt, doordat hij wordt betrokken in allerlei principiële, maar nog niet uitgekristalliseerde meningsverschillen. Hoewel in een internationale context, zoals binnen de Raad van Europa, geen vorm van machtscheiding bestaat die vergelijkbaar is met die in de nationale context, kan toch ook daar de regel 'geen belang, geen actie' bijdragen aan het tegengaan van een te sterke juridisering van de verhoudingen en aan de verwezenlijking van het subsidiariteitsbeginsel. De regel kan er immers voor zorgen dat de internationale rechter prematuur wordt betrokken in politiek gevoelige kwesties die wellicht nog best op een bevredigende wijze door de nationale autoriteiten kunnen worden opgelost.

Het Hof heeft hier in de SGP-zaak geen boodschap aan.¹⁰ Hoewel de Nederlandse wetgever en de regering nog geen enkele maatregel hadden genomen om het arrest van de Hoge Raad uit te voeren – en dus zonder te weten of het SGP-arrest werkelijk zal leiden tot 'wezenlijk nadeel' voor de SGP – gaat het Hof op de inhoud van het geschil in, zij het summier: het concludeert op inhoudelijke gronden dat de klacht kennelijk ongegrond is ('*manifestly ill-founded*'), in plaats van te oordelen dat nog niet duidelijk is of en in hoeverre de SGP überhaupt in haar grondrechten zal worden getroffen.

8 Art. 34 EVRM.

9 Art. 35, derde lid, aanhef en onder b, EVRM.

10 Zie ook de kritische noot van J.H. Gerards bij dit arrest in *EHRC* (*EHRC* 2012/183).

De aanpak van het Hof bekoort ons niet. Het resultaat is namelijk dat het EHRM zich inhoudelijk mengt in een kwestie die in de nationale, Nederlandse verhoudingen ronduit een wespennest genoemd kan worden, op een moment dat daar nog onvoldoende noodzaak toe was. Men moet daarbij bedenken, dat het Hof de laatste jaren onder vuur ligt. Met name in het Verenigd Koninkrijk, maar ook in België en Nederland is veel kritiek op het Hof te horen.¹¹ Het zou activistisch te werk gaan en daardoor onvoldoende ruimte laten aan de nationale staten. De behandeling van deze klacht was een uitgelezen kans om te laten zien dat het hem ernst is met die kritiek. Door de klacht niet-ontvankelijk te verklaren op de grond dat de SGP (nog) geen wezenlijk nadeel heeft geleden, dan wel, überhaupt nog geen slachtoffer is van optreden van de Nederlandse overheid,¹² had het Hof kunnen onderstrepen dat het subsidiariteitsbeginsel in de verhouding tussen EHRM en verdragspartijen bij hem hoog in het vaandel staat.

2 Inhoudelijk oordeel van het EHRM

Zoals gezegd, neemt het Hof *for the sake of the argument* aan, dat de SGP slachtoffer is van een inmenging in haar EVRM-rechten (r.o. 68). Het bestempelt de klacht echter als kennelijk ongegrond op basis van de volgende, inhoudelijke redenering.

Het Hof leidt uit de preambule van het EVRM af dat de democratie de enige regeringsvorm is die met het verdrag valt te verenigen (r.o. 69-70). Politieke partijen moeten zich voegen naar dit democratie-ideaal. Zij mogen slechts veranderingen nastreven als (1) de middelen die zij daarvoor kiezen legaal en democratisch zijn en (2) deze veranderingen zelf met democratische beginselen zijn te verenigen (r.o. 71). Vervolgens stelt het Hof vast dat de bevordering van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen een belangrijk doel is van de verdragsstaten (r.o. 72): het EVRM verhindert bovendien dat de verdragsstaten steun betuigen aan de opvatting dat de vrouw ondergeschikt is aan de man (r.o. 73). Het Hof verwijst daarbij naar artikel 14 EVRM (het recht op gelijke behandeling) en artikel 3 Eerste Protocol bij het EVRM (het recht op vrije en geheime verkiezingen) (r.o. 74). Uit het voorgaande volgt volgens het Hof vanzelfsprekend, dat het standpunt van de SGP dat vrouwen niet namens haar kandidaat kunnen zijn voor vertegenwoordigende ambten, onverenigbaar is met het Verdrag (r.o. 77), zodat het besluit van de Hoge Raad juist en de klacht van de SGP daartegen kennelijk ongegrond is (r.o. 79).

Opvallend genoeg spelen de grondrechten van de SGP in deze afweging geen enkele rol, ofschoon het (getoetste) arrest van de Hoge Raad wel degelijk een aantal belangrijke grondrechten van de SGP raakt (godsdienstvrijheid, uitingsvrijheid, verenigingsvrijheid). Het Hof laat die vrij-

heidsrechten van de SGP eenvoudig buiten beschouwing. Het feit dat de SGP uitdraagt dat vrouwen geen politieke functies zouden moeten bekleden, is voor het Hof kennelijk voldoende reden om de SGP op dit punt *a priori* het beroep op haar grondrechten te ontzeggen. Dit gaat toch wel ver. De SGP is een kleine partij, die haar standpunten nooit anders dan met vreedzame middelen uitdraagt. De SGP lijkt geen bedreiging te vormen voor wie dan ook en zij komt als een van de laatste vertegenwoordigers van het orthodox-protestantisme in een steeds verder seculariserend land bovendien steeds meer alleen te staan. Wij hebben er moeite mee dat het Hof zo'n kleine minderheidsgroepering vanwege een aantal (natuurlijk: hoogst merkwaardige) standpunten die zij uitdraagt, zo gemakkelijk een beroep op een aantal kardinale vrijheidsrechten ontzegt. Wat ons betreft was de klacht van de SGP dan ook zeker niet *manifestly ill founded*; ook had het Hof de grondrechten van de SGP niet zomaar buiten beschouwing mogen laten. Nu het Hof van de mogelijkheid om de klacht vanwege onvoldoende belang niet-ontvankelijk te verklaren niet heeft willen gebruiken, had het onzes inziens ook echt een zorgvuldig en volledig inhoudelijk oordeel moeten geven, waarin de rechten van de SGP voldoende waren meegewogen.¹³

3 Alternatieve redenering

Met het voorgaande is niet gezegd dat een zorgvuldigere, inhoudelijke afweging tot een veroordeling van Nederland zou hebben geleid. Integendeel, ook inhoudelijk is de SGP-zaak volgens ons een goed voorbeeld van een geval waarin er voor een internationale rechter alle reden was geweest om zich terughoudend op te stellen.

In deze zaak strijden twee groepen van fundamentele grondrechten om de voorrang: (uitwerkingen van) het gelijkheidsbeginsel enerzijds en de klassieke vrijheidsrechten van een politieke groepering anderzijds. Aan *beide* typen grondrechten komt in onze rechtstraditie een groot gewicht toe. Het is volkomen respectabel om te oordelen dat de gelijkheid van man en vrouw in het hart van de democratie van zodanig belang is, dat politieke partijen vrouwen niet mogen discrimineren. Het lijkt echter eveneens een volkomen respectabel oordeel dat een kleine, niemand bedreigende minderheidspartij de vrijheid wordt gegund om haar standpunten ongehinderd uit te kunnen dragen. Niet voor niets is de publieke opinie in ons land zeer verdeeld over deze zaak: redelijk denkende mensen kunnen over de afweging tussen beide (groepen van) grondrechten heel verschillend denken. In de praktijk gebeurt dat ook. Zo moesten de Afdeling bestuursrecht-spraak van de Raad van State en de Hoge Raad dezelfde belangenafweging maken, maar kwamen zij tot diametraal tegenovergestelde uitkomsten.¹⁴

11 Zie Janneke Gerards & Ashley Terlouw (red.), *Amici Curiae. Adviezen aan het Europees Hof voor de Rechten van de Mens*, Nijmegen: WLP 2012.

12 Art. 35, derde lid aanhef en onder b, EVRM.

13 In vergelijkbare zin: J.H. Gerards, *EHRC* 2012/183.

14 De Afdeling oordeelde over de vraag of art. 7 c VN-Vrouwenverdrag eraan in de weg staat dat

de Minister van Binnenlandse Zaken de SGP partijsubsidie verleent (ABRvS 5 december 2007, AB 2008, 35, m.nt. R.J.B. Schutgens & J.J.J. Sillen).

Wij hadden er de voorkeur aan gegeven als het Hof langs de volgende lijn had geoordeeld: wel degelijk raakt het oordeel van de Hoge Raad de rechten die de SGP aan de artikelen 9, 10 en 11 kan ontnemen.¹⁵ Die grondrechten kunnen echter beperkt worden, mits de beperking proportioneel is en een legitiem doel dient (zie het tweede lid van alle drie deze grondrechten). Bij de beoordeling óf een beperking aan die vereisten voldoet, hebben de nationale autoriteiten doorgaans een zekere *margin of appreciation*. Welnu, de nationale Nederlandse rechter heeft geoordeeld, dat uit het door Nederland geratificeerde VN-Vrouwenverdrag de verplichting voortvloeit om vrouwendiscriminatie door politieke partijen te bestrijden. De rechten van vrouwen zijn een respectabel doel, en de Nederlandse autoriteiten hebben hun beoordelingsmarge niet overschreden toen zij de vrijheidsrechten van de SGP beperkten: de Nederlandse rechter heeft daarom in redelijkheid tot het oordeel kunnen komen dat de Staat moest optreden tegen de SGP. Met een oordeel volgens deze lijn had het Hof zich veel terughoudender kunnen opstellen dan het nu heeft gedaan. De redenering die het Hof in werkelijkheid volgt, komt er in feite op neer, dat de Staat nauwelijks een andere keus had dan in te grijpen.

4 De reactie van de SGP

Met deze beslissing van het Hof – waartegen geen rechtsmiddelen openstaan – staat vast dat de Staat het arrest van de Hoge Raad moet naleven: hij moet effectieve maatregelen nemen die er daadwerkelijk toe leiden dat de SGP het passief kiesrecht aan vrouwen toekent op een wijze die de minste inbreuk maakt op de grondrechten van de SGP en haar leden. Aan dat bevel kan de Staat op verschillende wijzen voldoen. Hij zou bijvoorbeeld de Kieswet zo kunnen wijzigen dat politieke partijen wier interne reglementen vrouwen discrimineren niet aan verkiezingen mogen deelnemen.¹⁶ Zo'n wetswijziging lijkt echter niet nodig als de SGP zelf niet langer vrouwen van haar kieslijsten uitsluit. Na het arrest van het EHRM vroeg de minister van Binnenlandse Zaken de SGP dan ook eerst welke gevolgen zij zelf aan dat arrest verbindt.¹⁷ Het Hoofdbestuur van de SGP heeft inmiddels laten weten aan de partij voor te stellen het beginselprogramma niet te wijzigen, zodat het blijft bepalen dat het strijdig is

met de Bijbelse roeping van de vrouw om zitting te nemen in politieke ambten,¹⁸ maar wel het Algemeen Reglement van de partij te veranderen. Dat zou moeten gaan bepalen dat het genoemde principe uit het beginselprogramma rechtens niet kan worden tegengeworpen aan vrouwen die zich voor de SGP kandidaat willen stellen voor een vertegenwoordigend ambt.¹⁹ Volgens de SGP is het voorstel in nauw overleg met het ministerie van Binnenlandse Zaken tot stand gekomen. Zij verwacht (daarom) dat het door de minister positief zal worden beoordeeld.

Wat te denken van deze wijziging waarover de partij op 16 maart hoopt te beslissen? Op het eerste oog is zij halfslachtig: enerzijds blijft de partij belijden dat vrouwen in het parlement niet thuishoren, anderzijds verbiedt de SGP vrouwen niet meer namens haar kandidaat te zijn voor een zetel in het parlement. Critici zullen beweren dat deze wijziging feitelijk niets verandert aan de positie van vrouwen in de SGP. Deze kritiek kan echter worden geuit op elke door de SGP te nemen maatregel anders dan het vastleggen van een verplichting tot het kandideren van vrouwen voor vertegenwoordigende ambten. Ook als de SGP de regel dat aan vrouwen het regeerambt niet toekomt zou schrappen uit het beginselprogramma, zou de kritiek kunnen luiden dat die opvatting daarmee nog steeds behoort tot de mores die in de partij feitelijk gelden. Wij zouden het echter toejuichen als de SGP haar reglementen op de voorgenomen wijze verandert. Het besluit zal zorgen voor discussie in de partij en tot herbezinning op het door haar beleden vrouwenstandpunt leiden. Alleen zo, en niet door juridische procedures, komen duurzame veranderingen tot stand.

Of Clara Wichmann dat ook vindt, is de vraag. Het proefprocessenfonds heeft tot op heden een andere visie verkondigd.²⁰ Het is dan ook afwachten of Clara Wichmann genoeg neemt met de voorgestelde wijziging van het Algemeen Reglement van de SGP. Doet zij dat niet, dan kan zij opnieuw naar de burgerlijke rechter stappen en de naleving vorderen van het door de Hoge Raad uitgesproken bevel. De rechter zal dan opnieuw oordelen, ditmaal over de vraag of de Staat voldoende maatregelen heeft genomen om het arrest van de Hoge Raad na te leven. Wat ons betreft zou het overigens een goede zaak zijn als er eindelijk een punt achter deze kwestie werd gezet. ■

15 Afgezien van de vraag of er nu al voldoende belang was bij de klacht, maar dat is in deze fase van de redenering een gepasseerd station.

16 Hoe dat precies zou moeten, is onduidelijk. Veel hangt af van de wijze waarop het bevel van de Hoge Raad wordt uitgelegd: verplicht het alleen

tot uitbanning van *de iure* discriminatie van vrouwen of (ook) van *de facto* discriminatie. Zie R.J.B. Schutgens & J.J.J. Sillen, 'De SGP, het rechterlijk bevel en het kiesrecht', *NJB* 2010, p. 1114-1117.

17 *Kamerstukken II* 2012/13, 28 481, nr. 19.

18 Art. 10 Program van Beginselen.

19 [http://sgp.nl/Actueel/SGP past Algemeen Reglement aan%0D%0A%0D%0A.wli#content](http://sgp.nl/Actueel/SGP%20past%20Algemeen%20Reglement%20aan%20de%20wv%20wli#content).

20 Zie bijv. www.clara-wichmann.nl/actueel.php?item_id=81&list_type=type&type_content=recent.